

УДК 94 (477. 63) «1930/1932»

Н.Р. РОМАНЕЦЬ

РОЛЬ РЕПРЕСІЙ У ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНИХ КАМПАНІЯХ 1930-1932 рр.

Романець Наталя Радомирівна – докторант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент

Досліджено роль репресій у здійсненні хлібозаготівельних кампаній 1930-1932 рр. в українському селі.

Ключові слова: селянство, хлібозаготівлі, репресії, політика, ДПУ.

Исследована роль репрессий в осуществлении хлебозаготовительных кампаний 1930-1932 гг. в украинском селе.

Ключевые слова: крестьянство, хлебозаготовки, репрессии, политика, ГПУ.

The research studies the repressive mechanism of the grain procurements in the ukrainian village in 1930-1932.

Key words: peasantry, grain procurements, repressions, policy, GPU.

© Н.Р. Романець, 2012

Постановка проблеми. «Селянська лінія» у каральній політиці більшовиків протягом останніх десятиліть активно досліджується українськими науковцями, перетворившись на одну з провідних тем вітчизняної історіографії. Актуальність репресивної тематики визначається як потребою встановлення реальних механізмів «соціалістичної перебудови аграрного сектора» кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст., так і необхідністю осмислення причин найбільшої української гуманітарної катастрофи – Голодомору 1933 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед різноманітних складових репресивної проблематики особливе місце належить дослідженню ролі державного терору у заготівельних кампаніях 1927-1933 рр., оскільки саме повернення до «воєнокомуністичних» методів хлібозаготівель знаменувало початок сталінської «революції згори». Науковий доробок у цій сфері представлений працями Л. Гриневич [3], Ю. Шаповала [22], С. Кокіна [8]. Проте, незважаючи на значні історіографічні здобутки, залишається багато аспектів проблеми, що потребують комплексного дослідження. Зокрема, історики фактично обминули увагою репресивну складову заготівель доби суцільної колективізації.

Мета дослідження. Метою даної наукової розвідки є дослідження цілей, механізмів, особливостей репресивно-каральних заходів партійно-радянських і каральних органів під час хлібозаготівельних кампаній 1930-1932 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи репресивну складову заготівель 1930/31 р., слід звернути увагу на її суттєву відмінність від попередніх та наступних кампаній. Збір зерна до державних засків відбувся у розпал суцільної колективізації. Оскільки після публікації сталінської статті «Запаморочення від успіхів» спостерігався масовий «відплив» селян із колгоспів, метою хлібозаготівель 1930/31 р. стало не лише забезпечення виконання планових показників здачі зерна державі, але й прискорення темпів колгоспного руху. Для цього використовували систему твердих завдань, які доводилися не до кур-

кульських і заможних господарств, як це передбачалося постановою ЦК ВКП(б) від 26 липня 1930р., а до одноосібників, що вийшли з колгоспів. Особливістю кампанії 1930/31 р. було те, що кількість твердоздатчиків визначалася не реальною кількістю заможних господарств у селі, а залежала «від ступеня колективізації» [13, арк. 79]. У директиві Наркомату юстиції від 7 жовтня 1930 р. вказувалося, що «там, де колективізацією охоплено до 20% господарств, тверде подвірне завдання має охопити 7% загальної кількості господарств, від 20% до 40% – 5-6%, від 40 до 70% – 4-5%, понад 70% – 3% [5, арк. 3]. Зазначимо, що дане співвідношення між кількістю твердоздатчиків і рівнем колективізації встановило рішення Політбюро ЦК КП(б)У від 19 вересня 1930 р.

Крім того «загальне завдання для куркульської і заможної частини села» мало бути «мінімум вдвічі більше завдання для решти господарств того ж таки села». У разі ж встановлення додаткових хлібозаготівельних планів їх рекомендувалося виконувати «лише за рахунок додаткового обкладання куркульських і заможних господарств» [5, арк. 3]. За невиконання твердих завдань до куркулів застосовували санкції, передбачені постановою ВУЦВК від 3 липня 1929 р., – штраф і притягнення до судової відповідальності, якщо «ухилення» від виконання хлібозаготівель носило злісний характер. Практичну реалізацію репресивних заходів щодо твердоздатчиків можна простежити на прикладі Тетіївського району на Київщині, де тверді завдання отримали 884 господарств, тобто 6% господарств району, із яких «300 куркульських господарств повністю конфіскували» [16, арк. 22].

Важливим репресивним засобом впливу на селян під час заготівельної кампанії 1930/31р., який не практикувався у попередній період, стало розкуркулення. Директива Політбюро ЦК КП(б)У від 16 лютого 1931 р. дозволила «районам, що найбільш відстають по хлібозаготівлі», застосовувати «щодо куркулів, особливо тих, в яких знаходимо схований хліб», розкуркулення і висилку «на Північ Союзу». Постанови про розкур-

кулення мали ухвалюватися «на зборах сотен, кутків села», «затверджуватися сільрадою та негайно проводитися в життя». Партійне керівництво рекомендувало розкуркулити «3-4 господарства села або спонукати решту до здачі хліба» [14, арк. 75]. В результаті лише в Березівському районі Одеської округи за станом на 8 березня 1931 р. розкуркулили і винесли рішення про вислання 50 господарств «плановиків». Однак очільники району на цьому не зупинилися, запланувавши депортацію ще 65-70 господарств. Всі розкуркулені утримувалися під вартою в райміліції, оскільки, на думку райпарткому, залишати їх на волі було небезпечно [19, арк. 41]. У Тетіївському районі Київської області із 300 господарств твердоздатчиків, майно яких конфіскували за невиконання хлібозаготівель, вирішили виселити за межі України 100 господарств [15, арк. 21]. Але 15 березня 1931 р. партійне керівництво республіки передумало вислати розкуркулених твердоздатчиків на Північ, ухваливши рішення про звільнення «куркулів, що перебувають під арештом при сільрадах та райвиконкомах», та розселення на висілках у межах району [15, арк. 24].

Окремою складовою репресивних заходів під час кампанії 1930/31 р. була боротьба «з контрреволюційною агітацією», спрямованою на зрив хлібозаготівель, яка здійснювалася по лінії органів ДПУ. Справи «контрреволюційних агітаторів», як правило, передавалися на розгляд Особливої наради при колегії ДПУ. Зокрема, за цією процедурою засудили селянина А. Олексієнка з села Мар'янське Апостолівського району, встановивши покарання у вигляді вислання до Північного краю терміном на три роки [6, арк. 140].

Всього протягом хлібозаготівельної кампанії 1930/31 р. суди республіки розглянули 18 тисяч справ, із них «10 338 справ – за невиконання твердих завдань» (за статтею 58 КК УСРР), «4 538 справ – за невиконання договору контрактації» (за статтею 119 КК УСРР) і близько «3 000 справ про звинувачення в інших соціально-небезпечних учинках, що зв'язані з хлібозаготівлею (терор, агітація, опір владі, хуліганство, службові злочини тощо). Загальна кількість засуджених відповідала кількості судових справ і становила 18 тисяч осіб [7, с. 316]. До засуджених за хлібозаготівельними справами було застосовано наступну репресію: позбавлення волі – у 51% випадків, «примпрацю – 36%; штраф – 8,4%; громадську догану – 2,5% та інші – 2,1%». При цьому «куркульсько-заможний елемент», який притягували до кримінальної відповідальності за статтею 58 КК УСРР, переважно карали позбавленням волі – 83% засуджених. Більш м'які покарання встановлювали за невиконання контрактації – 49% обвинувачених засудили до примпраці. Це пояснюється тим, що статтю 119 КК УСРР застосовували до «соціально-близьких верств села», які становили більшість репресованих. Засуджені за невиконання договорів контрактації за соціально-близьким станом поділялися на: куркулів – 5%, заможних середняків – 40%, середняків – 42%, незаможників – 5%, членів колгоспів – 5%, інші – 3%. У 32% засуджених конфіскували майно [7, с. 317]. Органи юстиції визнавали,

що соціальний стан обвинувачених сільради визначали доволі, керуючись принципом політичної доцільності. У довідках, наданих судам, фігурують доволі красномовні визначення: «середняк бідняцького походження на чолі куркульського двору» або «селянин заможніший, міцний середняк, стояв на чолі куркульського господарства» [10, с. 295]. Щодо кваліфікації селянських господарств, як куркульських, то після проведення у першій половині 1930 р. масштабної кампанії розкуркулення, під час якої заможна верства села була повністю ліквідована, зарахування селян до категорії куркулів виглядає, по меншій мірі, як нонсенс.

Під час хлібозаготівельної кампанії 1930/31 р. активно застосовувалася спрощена процедура розслідування й розгляду заготівельних справ. Для цього використовували судово-слідчі бригади, «що виїжджали на села й виявляли злісних нездавців хліба, провадили на місці дізнання й слідство, а суд розглядав такі справи показовим порядком». Це дозволило розв'язати 67% усіх заготівельних справ «протягом 7 днів, з них 42% – до 3-х днів» [7, с. 317].

Прискорене слідство й судочинство унеможлилювали дотримання елементарних процесуальних норм. Тому «у багатьох вироках нарсудів не було чіткого розмежування кваліфікації злочину за артикулом 58 чи 119 КК залежно від соцстану засуджених і від наявності контрактації або твердого завдання». Непоодинокими були випадки, коли бідняків і середняків притягували до кримінальної відповідальності за «куркульською» – 58 статтею КК. Приміром, нарсуд Старовірівського району застосував статтю 7 – 58 КК УСРР до середняка, засудивши його до «позбавлення волі на 7 років та конфіскації майна на 3 000 карбованців» за те, що замість 50 запланованих пудів хліба здав до державних закромів 43 пуди [7, с. 317].

Наступного року «процес проходження» заготівельних справ знову спрощується. Так, директива Наркомат юстиції УСРР від 17 липня 1931 р. зобов'язує судові органи «сконцентрувати свою увагу не на формальному розгляді справ, а на їхньому господарсько-політичному значенні». Темпи проходження хлібозаготівельних справ планувалося скоротити до 3-5 днів. Єдина процесуальна норма, якої мали дотримуватися судді, це – «виявлення соцстану звинувачених у хлібозаготівельних справах» [7, с. 319].

Якщо у 1930 р. основним постачальником зерна до державних засків залишався одноосібник, а «питома вага радгоспів та колгоспів складала 36,5% хлібозаготівельного плану», то наступного – 1931 р. ситуація кардинально змінилася. Закінчення суцільної колективізації у більшості регіонів України зумовило те, що під час заготівель 1931/32 р. саме соціалістичний сектор повинен був «дати «Радянській країні 65% усієї кількості хліба». При цьому партійне керівництво республіки встановило цікаву закономірність. У промові секретаря ЦК КП(б)У В. Чернявського на липневій (1931 р.) нараді з питань хлібозаготівель стверджувалося, що, «завдяки величезному збільшенню соціалістичного сектора, товаровість нашого

сільського господарства значно збільшилась, вихід товарного хліба значно більший, ніж у попередні роки» [18, арк. 10]. Таким чином, влада фактично визнала, що створення колгоспно-радгоспної системи дозволило їй збільшити вилучення сільськогосподарської продукції в українському селі для забезпечення потреб індустріалізації. Реальні можливості аграрного сектора, дезорганізованого «соціалістичною перебудовою», до уваги не бралися. У таємній директиві ЦК КП(б) від 20 жовтня 1931 р. прямо зазначалося, що «інтереси держави мають бути забезпечені за будь-яких умов». Одночасно селянам давали зрозуміти, що виконання значно збільшених хлібозаготівельних планів призведе до зменшення їх споживання, а тому їм слід звикати до життя впроголодь: «Колгоспники повинні усвідомити, що міра забезпечення їх хлібом залежить від розмірів врожаю. Низький врожай у колгоспі зумовлює зниження споживання» [4, арк. 9].

Партійно-радянське керівництво держави вважало, що здійснення суцільної колективізації дозволило вирішити заготівельну проблему. Тому напередодні кампанії 1931/32 р. представники влади були переконані, що зможуть забезпечити виконання державних хлібних планів без будь-яких ускладнень. На їх думку, «сама організація колгоспу з його зовсім відмінними формами господарювання забезпечує нормальне здавання від колгоспу хлібних лишків за схваленими планами». Можливе «невиконання окремими колгоспами обов'язків щодо здавання хліба» Наркомат юстиції республіки пояснював лише «службовою недбалістю та службовими зловживаннями правління колгоспів», а тому пропонував їх карати, «як за службові злочини» [10, с. 298].

Однак перенесення центру ваги з індивідуального на усупільнений сектор призвело до того, що під час хлібозаготівельної кампанії 1931/32 р. влада зіткнулася з так званим «саботажем заготівель» з боку колективних об'єднань. Не можна стверджувати, що для керівництва республіки це виявилось абсолютно новою формою спротиву хлібозаготівлям, оскільки перші випадки «ухилення колгоспів від здачі лишків» були зафіксовані ще у 1929 р. Тоді до керівників колоб'єднань вперше застосували репресивні заходи. Але у 1931 р. у зв'язку із зростанням долі усупільненого сектора саботаж хлібозаготівель з боку колективних об'єднань міг визначити долю всієї заготівельної кампанії.

На думку Наркомату юстиції республіки, «ухилення колгоспів від здачі лишків» являло собою систему заходів, спрямованих на «утаювання та розкрадання хліба», а саме: хліб не повністю збирався з ланів, приховувався під час обмолоту, здійснювався «невірний облік приймання та витрачання зерна» [11, арк. 4]. Кваліфікація перелічених явищ виключно як форм «утаювання та розкрадання хліба» не відображає всіх особливостей функціонування колгоспної системи, родимими плямами якої була безгосподарність, зумовлена незацікавленістю членів колективних об'єднань у результатах господарювання, яка й призводила до значних втрат сільськогосподарської продукції. Також «приховування та розбазарювання хліба» стало для

колгоспників формою самовільного отоварювання трудоднів, за якими з ними не розраховувалася держава.

Між тим влада не збиралася з'ясувати дійсні причини втрат зерна, «відсоток яких перевищував нормальний». Партійне керівництво республіки бачило лише те, що хотіло бачити, а тому вживало переважно репресивні заходи, щоб припинити «приховування та розкрадання врожаю», яке нібито у колективних господарствах республіки почало набувати масового характеру. Директива Наркомату юстиції від 1 вересня 1931 р. зобов'язала органи прокурорського нагляду «зорганізувати розкриття фактів утаювання та розкраду хліба окремими колгоспами». Місцеві прокуратури націлювали не лише на виявлення виконавців злочину, але й «замовників» – «тих куркулів і їх агентів, що ховаються за безпосереднім виконавцем». Шукати ж «куркулів і їх агентів» мали серед членів правління колгоспів та робітників МТС. «До класового ворога та його агентури» передбачалося «вживати суворі заходи соціальної оборони, переважно позбавлення волі» [11, арк. 4 Зв.].

Дільничні прокуратури не забарилися з реалізацією вказаної директиви. Станом на 12 вересня 1931 р. судові процеси над правліннями колгоспів відбулися у селах Ленино, Косівка, Морозівка Олександрійського району. Проти керівництва артілей висували стандартні звинувачення: «розбазарювання хліба з-під молотарки, утаєння обмолоту». Показово, що злочином вважався і розподіл авансів не за трудоднями, а за їдцями, яке допустило правління артілі «Червоний степ» другої Морозівської сільради. Також керівництво цієї артілі покарали за сприяння масовим крадіжкам зерна, оскільки «жодного члена артілі за цей вчинок не виключено з артілі чи віддано до суду». За перелічені «злочини» членів правління колгоспів покарали позбавленням волі на термін від 2 до 2,5 років і примусовою працею від 3 до 6 місяців [11, арк. 15, 16].

Застосування репресій проти керівної ланки колгоспів у перші місяці хлібозаготівельної кампанії не вплинуло на її перебіг. Тому таємна директива ЦК КП(б)У від 20 жовтня 1931 р. знову вимагала «посилити репресії за приховування хліба, обман, крадіжки в колгоспах, звернувши особливу увагу на завгоспів, рахівників, рільників, які часто-густо виступають організаторами приховування і крадіжок, і, до того ж, як свідчить ряд випадків, належать до куркульських і ворожих елементів». Одночасно передбачалося здійснити чистку колгоспів [4, арк. 8, 9]. Окрім притягнення до кримінальної відповідальності членів правління колгоспів «за приховування і розбазарювання хліба», влада застосовувала щодо колективних об'єднань, «що злісно не виконують своїх планів», заходи економічної репресії: «виключення з обслуговування МТС – розірвання договору з ними, дострокове стягнення кредитів», розпуск. Після розпуску з членів цих колоб'єднань стягували всі платежі, як і з селян-індивідуальників [17, арк. 78].

Як здійснювалася розправа над «колгоспами-саботажниками хлібозаготівель», можна простежи-

ти на прикладі артілі «Незаможник» Устимівської сільради на Одещині. Після розпуску колгоспу на підставі постанови президії Устимівського райвиконкому від 12 січня 1932 р. сільрада протягом доби нарахувала «бувшим колгоспникам артілі «Незаможник» сільгосподаток, страховку, самообкладання, як одноосібникам, підходячи до кожного за соцстаном, взявши прибуток кожного до вступу в колгосп». Також колишні члени колоб'єднання повинні були «протягом січня виконати план хлібозаготівлі, що припадав на колишній колгосп». Злісних нездатчиків передбачалося «притягати до судової відповідальності, як контрактантів, що не виконують своїх зобов'язань перед державою». Виникає питання, за рахунок яких ресурсів і коштів новоспечені одноосібники мали виконати встановлені зобов'язання, якщо після розпуску артілі усупільнене майно й худоба, як неподільні фонди та відрахування (культфонд, допомоги тощо) передавалися райколгоспсоюзу, «решту усупільненого майна як артілі, так і окремих членів» описували за різні державні борги [2, с. 41]. Посівфонд вивозили в рахунок хлібозаготівлі, а озимий посів зараховували за борги. Можна зробити припущення, що влада вважала головним джерелом виконання державних зобов'язань «прихований і розбазарений» колгоспниками хліб.

Про масштаби застосування нової репресії свідчить статистика: «в УСРР з 25 січня 1932 р. було «розпущено до 80 колгоспів, із яких лише у Полтавському районі розпустили 30 колгоспів». Наркомзем СРСР визнавав, що досить часто ліквідували великі колгоспи, які вважалися зразковими господарствами з добре організованими виробничими процесами, як, приміром, артілі «Вільне життя» Новоукраїнського району, «Червоний орел» Краснокутського району [9, с. 279]. Взагалі розпуск колгоспів, як метод впливу на саботажників хлібозаготівель, не лише не забезпечував виконання державних планів, але й дискредитував саму ідею суцільної колективізації, оскільки держава примусово ліквідувала примусово створені нею ж колоб'єднання. До того ж, поширеною реакцією колишніх колгоспників на доведення їм твердих завдань з хлібозаготівлі стала втеча з села «у невідомому напрямку». Зокрема, так зробили всі середняки з артілі «Світовий гігант» Новобузького району [9, с. 279].

У зв'язку з пошуками «прихованого і розбазареного хліба» у 1931 р. в партійних документах вперше з'являється тема «міфічного пшеничного міста», яка стане лейтмотивом наступної заготівельної кампанії 1932/33 р. Так, на жовтневому (1931 р.) пленумі ЦК ВКП(б) генеральний секретар ЦК КП(б)У С. Косіор у своїй промові заявив, що, «незважаючи на те, що ми минулого року заготували на Україні 462 млн. пудів, ми переконалися, що у нас в селі залишилися значні товарні лишки минулорічного хліба. Ми, звичайно, не можемо їх підрахувати, але, наскільки нам вдалося цю справу «прощупати», місцями вони становлять чималі фонди» [9, с. 198]. Переконання влади у наявності в українському селі значних минулорічних хлібних припасів повинно було легітимізувати ви-

лучення у селян всієї зернової продукції врожаю 1931р.

Те, що протягом заготівельної кампанії 1931/32 р. у селян вилучали всю вироблену продукцію, а не товарні лишки, доводить таємний лист ЦК КП(б)У від 4 вересня 1931 р., у якому партійне керівництво республіки визнавало факти проведення тотальних конфіскацій зерна у виробників сільськогосподарської продукції, хоча й називала їх «грубими порушеннями партійної лінії, оскільки партія ніколи не давала директив забирати весь хліб ні у колгоспника, ні у одноосібника» [17, арк. 42].

Під час хлібозаготівель 1931/32 р. репресивний удар був спрямований не лише проти селян, але й низового партійно-радянського апарату, який безпосередньо відповідав за виконання державних планів. Протягом жовтня-листопада 1931 р. місцевими органами ДПУ республіки було «проведено» 107 справ проти голів сільрад, 15 – проти уповноважених РВКів, 100 – проти членів комісії сприяння, 11 – проти працівників кооперації. Перелічені категорії посадовців притягували до кримінальної відповідальності «за бездіяльність, недооподаткування куркульства, викривлення класової лінії». Одночасно місцевими партійними та радянськими організаціями було знято з посад без притягнення до судової відповідальності 23 голови сільради, 12 уповноважених РВКів, 5 секретарів сільських партосередків, 44 голови і члени правління колгоспів; розпущено 19 правлінь колгоспів, 22 комісії сприяння, 3 сільради; 52 комуністи виключили з партії [9, с. 223, 224].

На початку січня 1932 р. Політбюро ЦК КП(б)У за «саботаж хлібозаготівель» розпустило бюро Новомосковського і Зінов'євського райпарткомів, а також зняло з посад секретаря Зінов'євського райпарткому Михеєнка, голову Зінов'євської міськради Беляєва, секретаря Новомосковського райпарткому Кисельова, голову Новомосковського райвиконкому Лермана, заборонивши їм протягом року «виконувати відповідальну роботу». 14 січня 1932 р. така ж доля спіткала очільників Новоукраїнського району Одеської області [2, с. 2, 3, 43].

Особливістю хлібозаготівельної кампанії 1931/1932 р. була фактична відсутність правових механізмів, які б дозволяли селянам оскаржити неправомірні дії заготівельних органів. У директиві Наркомату юстиції УСРР від 17 липня 1931 р. чітко вказувалося, що органи прокуратури «зовсім не розв'язують скарги на розмір доведених твердих завдань і на розмір контрактації та визначеного самозобов'язання». Не переглядалися хлібозаготівельні завдання і в судовому порядку. У постанові колеги Наркомату юстиції республіки від 20 квітня 1931 р. з цього приводу зазначалося, що, «розглядаючи хлібозаготівельні справи, не треба, звичайно, розв'язувати питання, чи підставно доведено тверде завдання хлібозаготівлі до господарства та чи правильно встановлено розмір доведеного твердого завдання» [10, с. 295]. Типову реакцію прокуратури на селянські скарги щодо розмірів

хлібозаготівельних планів висвітлює інформаційний лист Сумського міжрайпрокурора Семенова від 1 серпня 1931 р., який доповідав, що після визначення хлібозаготівельних планів «одразу до прокуратури надійшло чимало скарг з боку заможників на велику кількість доведеного твердого завдання, але прокуратурою ці скарги залишались без наслідків». Разом з цим він визнавав, що «в деяких випадках кількість доведеного набагато перевищує реальну можливість господарства. Так, при наявності в господарстві 3-х десятин землі доводять 300-350 пудів хліба, й це штучно веде до ліквідації господарства» [12, арк. 45].

Взагалі під час заготівель 1931/32 р. репресії остаточно перетворилися на основний механізм забезпечення виконання державних планів. Станом на 1 листопада 1931 р. в республіці за хлібозаготівельними справами було засуджено 26 тисяч осіб, а станом на 1 грудня – вже 36 тисяч [21, арк. 170]. Порівняно з попереднім роком кількість засуджених зросла вдвічі. Лише у Новоукраїнському районі судові органи розглянули «близько 400 хлібозаготівельних справ, із них 15% щодо бідняків». Кримінальні справи були порушені проти 36,6% колгоспів району». Спостерігалися численні випадки «позбавлення волі на реченці 6-7 років з подальшим видаленням до 75-80-літніх старих» [1, с. 143].

Не відставали від органів юстиції й українські чекісти, по лінії яких протягом жовтня–грудня 1931 р. було «проведено» 1 246 слідчих справ: 406 – по колгоспному сектору, 182 – по радгоспному, 137 – одноосібному, 160 – по заготівельному апарату, 233 – по радянському апарату, 128 – по приватному ринку. До судової відповідальності було притягнуто 1 374 «куркуля» [9, с. 223, 224]. І хоч влада офіційно оцінювала застосування репресій «без будь-якої потреби буквально в кінських дозах», як «прояви «лівацького» характеру», насправді «репресивний вал» стимулювали нормативно-правові акти партійно-радянських органів. Тим паче, що одночасно Наркомат юстиції УСРР критикував і «прояви правого опортунізму» в діяльності Житомирського, Вінницького, Сталінського міжрайонних судів «за закриття справ куркулів за нездання хліба» і за «безпідставне пом'якшення вироків нарсудів». За таких умов місцевим прокурорам і судам було важко зрозуміти, у чому полягає «раціонально-доцільне» застосування кримінальної репресії. Посилення репресивного тиску на українське село зумовило черговий сплеск насильства, який влада цинічно називала окремими порушеннями «революційної законності». Форми знущань над селянами залежали лише від садистських нахилів місцевих можновладців: незадавців

хліба били, «роздягали догола, примушували стояти на колінах, наклеювали на груди плакати з різними написами і водили по селу, роздягали жінок, виводили роздягнених на мороз та в степ, тримали по кілька днів у холодних ямах, не давали їсти і спати, били револьверами, руйнували будівлі, хати, печі, розшивали стріхи нездатчиків» тощо. Навіть Наркомат юстиції республіки визнавав, що хлібозаготівлі 1931/32 р. супроводжувалися «нелюдськими катуваннями» селян. Географія зафіксованих перекручень спростовує твердження, що порушення «революційної законності» носили поодинокий характер: Краснопілський, Люксембурзький, Краснокутський, Грушківський, Дробицький, Прилуцький райони, Сумська міськрада тощо [20, арк. 17].

Знуцання хлібозаготівельників над селянами суди кваліфікували лише, як «перевищення влади». Відповідно максимальне покарання, яке загрожувало керівнику-нелюду, не перевищувало трьох років позбавлення волі. За неповними даними Наркомату юстиції УСРР, протягом 1931 р. суди розглянули близько 2 500 кримінальних справ «про злочинне ламання революційної законності», із них 1 200 справ стосувалися так званих «кваліфікованих випадків», пов'язаних «з насильством, вживанням зброї, з спричиненням тяжких наслідків».

До фігурантів цих справ застосували наступні покарання: позбавлення волі у 23, 5% випадків, примусову роботу – у 45%, умовне засудження – у 24%, громадську догану – у 6,7% [20, арк. 111]. Використання «відносно слабкої репресії» щодо можновладців, які знущалися над селянами, пояснюється «впливом місцевих органів на органи юстиції». Районне партійне керівництво кваліфікувало притягнення до кримінальної відповідальності колгоспних активістів, членів і кандидатів партії як «викривлення нарсудами класової лінії». Приміром, Старобільського дільничого прокурора за те, що він «сигналізував про перекручування лінії під час хлібозаготівель» 1931/32 р. виключили з партії [20, арк. 108].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що специфіку хлібозаготівельних кампаній 1930-1932 рр. визначила суцільна колективізація, що здійснювалася Кремлем в українському селі. Під час заготівель основний репресивний удар був спрямований проти одноосібників: твердоздатчиків – «куркулів» і «контрактантів» – бідняків та середняків. Притягуючи до кримінальної відповідальності за невиконання нереальних заготівельних планів власників індивідуальних господарств, влада давала зрозуміти, що не дозволить збереження індивідуального сектора у колективізованому селі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікторов А. Організаційні питання органів юстиції / А. Вікторов // Революційне право. – 1932. – №5-6. – С. 137-155.
2. Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р. Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.
3. Гриневич Л. В. Методи хлібозаготівель 1928/29 р. по сталінському / Л. В. Гриневич // Голод 1932-1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 278-295.
4. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО). – Ф. П - 18, оп. 1, спр. 890.
5. ДАДО. – Ф. Р - 1519, оп. 1, спр. 9.
6. ДАДО. – Ф. Р - 6483, оп. 1, спр. 2.

7. Зільберштейн А. Підсумки роботи органів юстиції УСРР у хлібозаготівельній кампанії 1930/ 31 р./ А. Зільберштейн// Революційне право. – 1931. – №6–8. – С. 315–319.
8. Кокін С. Голодомор в Україні і ДПУ/ С. Кокін// Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С.62-87.
9. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т. 3. Конец 1930 – 1933/ Под ред В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. – 1008с.
10. Хлібозаготівлі і органи юстиції// Революційне право. – 1931. – №6–8. – С. 293-298.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф.8, оп. 14, спр. 1076.
12. ЦДАВО України. – Ф. 8, оп. 14, спр. 1077.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 6, спр.185.
14. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 6, спр. 204.
15. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 4227.
16. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 4277.
17. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 4287.
18. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 4288.
19. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 4289.
20. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 5488.
21. ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 5491.
22. Шаповал Ю. Г. Голодомор і репресії в Україні/ Ю. Г. Шаповал// Критика. – 2008. - № 12. – С. 8- 10.